

Vizinger Zsolt

Komponálás tetszetős modorban. id. Ábrányi Kornél zeneművei

Bibliográfiai adatok:

Szerző: Vizinger Zsolt

Cím: Komponálás tetszetős modorban. id. Ábrányi Kornél zeneművei

Kiadás adatai: Budapest: Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2022

Publikálás dátuma: 2022. december 22.

DOI-azonosító: 10.23714/mzo.018

DOI-hivatkozás: <https://doi.org/10.23714/mzo.018>

Licenc: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Verzió: 1.0

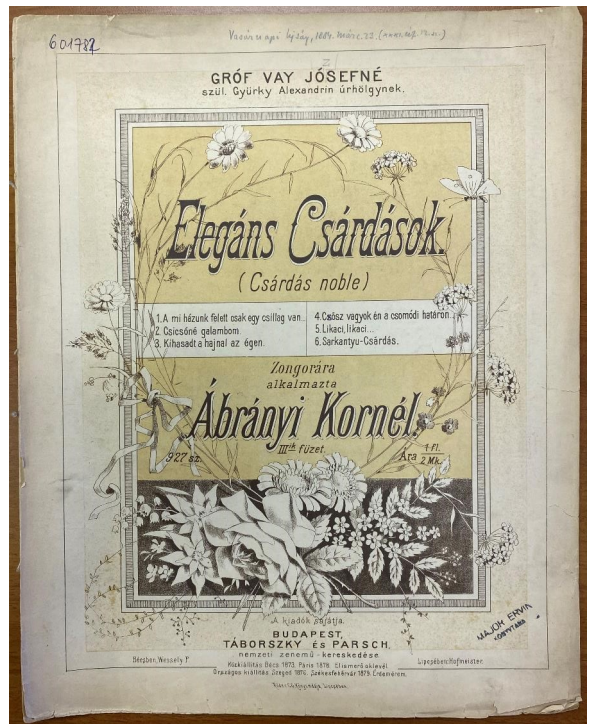
VIZINGER ZSOLT

KOMPONÁLÁS TETSZETŐS MODORBAN. ID. ÁBRÁNYI KORNÉL ZENEMŰVEI

A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata.

„...termékeny zeneszerző” – olvashatjuk lexikonjainkban id. Ábrányi Kornélról. Bár ma már egy művét sem ismerjük, nem játsszák a koncerttermekben, nem tanítják az iskolákban – de ha azt halljuk, hogy Ábrányinak több mint százhusz opuszát adták ki, akkor érthetővé válik a „termékeny” jelző. Kortársaival összehasonlítva is szép szám a százhusz: Liszt Ferencsel értelmetlen lenne összehasonlítani, de Székely Imrét és Beliczay Gyulát meg lehet említeni, vagy a főképp Bécsben működő Goldmark Károlyt. A 19. században megszokott volt, hogy egy zeneszerző egyben előadó, pedagógus és gyakran zenei író, kritikus is. Ábrányi tevékenységeinek sokrétősége azonban az összes kortársán, kollégáján túltett. Így vizsgálva különösen kiemelkedő szám a százhusz. Előadásom második felében bemutatok két példát, amikor a kritikus – azaz a szigorú, de igazságos Radamanthos – és a zeneszerző önellentmondásba keveredett. Előbb azonban tekintsük át Ábrányi zeneszerzői munkásságát.

Ábrányi zeneművei három kategóriába sorolhatók. Az első, és messze legnagyobb csoportot a népszerű stílusú művek alkotják. Rengeteg rövid, egytétéles egyszerű zongoradarab. Továbbá zongorakísérettel ellátott közismert népszínművek dalai és népies műdalok. Ezek gyakran gyűjteményekben vagy füzetekben jelentek meg mint az *Elegáns Csárdások* című kis zongoradarabok, vagy a különböző népdal-kiadványok, mint a *Blabáné kedvelt dalai*. A tudomány közze-

nének is hívja ezeket a többszerzős, vagy szerzőség nélküli dallamokat, de én hadd használjak egy anakronisztikus jelzőt: ez volt a kor könnyűzeneje. Egy olyan dallamkincs, amit mindenki ismert, füttyült, énekelt, dúdolt – mint a *Cserebogár*, *Repülj fecském*, de néhány Erkel-dallam is ide sorolható. Az átiratok, kísérettel ellátott dallamok a 19. századi zeneélet jelentős, ma még alig feltárt, kevésbé értett világa: az emberek mindennapjait kísérő muzsikája.

Egy jóval kisebb csoportba tartoznak a részben kiadatlan, vagy folyóiratokban megjelent férfikarra írott darabok – azaz a dalárdáknak szánt művek. Ezekről kollégám, Gusztin Rudolf szól később bővebben.¹

És végül a harmadik, talán legkisebb, de számunkra mégis legérdekesebb kategória a reprezentatív művek sora. Ezek is zongoradarabok és dalok, de az első csoporttól abban különböznek, hogy általában eredeti a zenei anyag (azaz nem közismert, más által írt dallamot használ fel Ábrányi) és kiadásuk jóval díszesebb. Például *Az Öt Magyar Zenemű, Hat eredeti Magyar Zenekép*, és mindenekelőtt a *Milléniumi zeneművek*.

És ha már reprezentatív kiadásokról van szó, akkor meg kell említeni két olyan kiadványt is, amelyben szerepel Ábrányi-mű: az 1857-es Erzsébet-émlény albumot és az 1885-ös Magyar Zeneköltők Kiállítási Albumát.

Kiadatlan művéről alig tudunk – az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában csupán fél tucat zenei kézirat maradt fenn Ábrányitól, mind kiadott mű. Ellenben kiadott műveinek kottái szép számmal fellelhetők nagyobb zenei könyvtárainkban. Ábrányi művei között – a később szóba kerülő magyar szonátákon kívül – nem

találunk hosszabb, nagyobb léptékű, több tételes zenéket: nemigen komponált sem kamarazenét, sem zenekari művet, de színpadi műből is csupán egy melodramát.

Önmagában vizsgálva ez a két emberöltőt átívelő zeneszerzői munkásság talán csalódást keltő, hiszen alig több, mint sok, vele együtt elfeledett kortársának életműve: szalonzene. Ábrányi zeneírói és -kritikusi tevékenységével együtt vizsgálva azonban a felsejülő önellentmondások a kor jellemző problémáira mutatnak rá.

Ábrányi – ahogy az szokásosnak számított – a kötelező jogi tanulmányok után zongorista-zeneszerzőnek készült, mesterei voltak többek között Erkel, és talán Chopin, Kalkbrenner; később Mosonyi tanította zeneszerzésre. Utóbb azonban, mint tudjuk, az írói, szerkesztői, szervezői tevékenységei kerültek túlsúlyba: megalapította az első magyar zenei szaklapot; a dalármozgalom egyik vezető személyének, és Pest zenei életének megkerülhetetlen alakjának számított a század egész második felében. És közben írt és írt: zenei kritikákat és tárcákat, monográfiákat, lexikon szócikkeket, tankönyveket. Ábrányi írásai át vannak itatva a kor legégetőbb problémájával: a nemzeti identitáskereséssel.

1 Lásd Gusztin Rudolf: „Életem s csekély munkaerőm javát vette igénybe.» id. Ábrányi Kornél és a magyarországi dalármozgalom kapcsolata”, *Magyar Zenei Történet Online* (2022), <https://doi.org/10.23714/mzo.022>

A 19. századi zenei írásokban frusztrálóan kevés konkrét választ – vagy válaszokat – találhatunk arra, hogy kinek, mikor, hol, mit – vagy miket – jelentett a nemzeti identitása a zenében. Sokkal inkább negatív meghatározásokat fogunk találni – azaz „mi a magyar?” helyett „mi *nem* magyar?”. Ábrányi szövegeiben ezzel a kérdéssel kapcsolatban két probléma bukkan fel újra és újra: az új magyar műzene minőségének és eredetiségének kérdései, illetve annak viszonya nyugati – vagy ahogy ők hívták –, „kozmpolitikus” zenével.

A silány minőséget a kritikus Ábrányi mindig is megvetette. Néhány kollégájától, például Bartalus Istvántól eltérően Ábrányi nem elégedett meg csupán azzal, ha a szerző magyaros tematikát használ. Egy zeneműnek először is technikailag kell hibátlannak lennie: Radamanthos tanár úr módjára gyakran kijavította a szólamvezetési bakikat, helytelen modulációkat stb. Erre szinte az összes Kompozitori szemlében – a *Zenészet*i Lapok műkritikai rovatában – találhatunk példát. Ezután következhet az eszmei mondanivaló és az eredetiség kérdése, amik viszont – a zeneszerzés alapvető szabályaitól eltérően – szubjektív fogalmak, ráadásul az eltelt idővel is változnak. Jó példa erre az ábrádnak mint műfajnak megítélése a *Zenészet*i Lapokban. Bár a 19. század második felében a legtöbb magyar zeneszerző írt ábrándokat, elsősorban Székely Imre nevéhez kötötték a műfajt. 1887-ben írja Ábrányi a Székely-nekrológiájában:

[...] nem is hiszem, hogy lett volna akkor magyar család, melynek körében zongora volt található, hol Székely Imre ez első ábrándjára ne lehetne találni. Ő egy egész magyar ábránd-irodalmat teremtett s egymaga többet írt negyvennél. Egy olyan sajátosságos műfaj ez, mely egy nemzet zeneirodalmában sem fordul elő, [...] nemzeti népdalokra alapított ábránd-irodalma csak a magyarnak van. S ez Székely Imrének köszönhető, ki szerencsés kezdeményezésével a legerősebb lendítést szolgáltatva hozzá.²

Felhívnam a figyelmet arra, hogy Ábrányi egy 1852-es, azaz harmincöt éves darabot emel ki a Székely-életműből, amelyet eredetileg *Honi Emlékeim* címmel publikált a szerző. Ugyanakkor árulkodó, hogy Ábrányi két zeneszerzés-tankönyvében (az elsőt 1877-ben, a kibővített változatot 1893-ban publikálta) a „magyar zenei műformák” között nem szerepel az ábránd.

A *Zenészet*i Lapokban Székely műveiről először Mosonyi Mihály írt egy hat részes, több mint tizenöt oldalas cikksorozatot 1865-ben.³ A következő években Ábrányi a Kompozitori szemlében ejtett szót az új Székely opuszokról. Az 1860-as évek végén még illedelmesen csak annyit írt, hogy mivel Székelyt és ábrándjait mindenki ismeri, be sem kell azokat mutatni. 1871-ben a 19. ábránd kapcsán megjegyzi, hogy Székely túl „sokat nyujt a jóból”.⁴ Két évvel később a 26. ábránd kapcsán pedig már hangsúlyosan azt tanácsolja Székelynek, hogy alkosson más műformákban is:

Az ábrándok számának szaporításával igaz, hogy érdekessé teheti még mindig újból keletkező népdalainkat, de ez már mégis csak oly superalt álláspont marad, melyről valami másra térni, azt tartjuk, minden hivatott magyar zeneköltőnek erkölcsi kötelessége.⁵

2 Id. Ábrányi Kornél: „Emlékezés Székely Imrére”, *Fővárosi Lapok* 24/107 (1887. április 19.), 777–779.

3 Mosonyi Mihály: „Székely Imre zongorára írt magyar zeneművei”, *Zenészet*i Lapok 5/20–26 (1865. február 16.–1865. március 30.).

4 Radamanthos: „Kompozitori szemle”, *Zenészet*i Lapok 12/1 (1871. október 1.), 8–9.

5 Radamanthos: „Kritikai szemle”, *Zenészet*i Lapok 13/28 (1873. július 20.), 223.

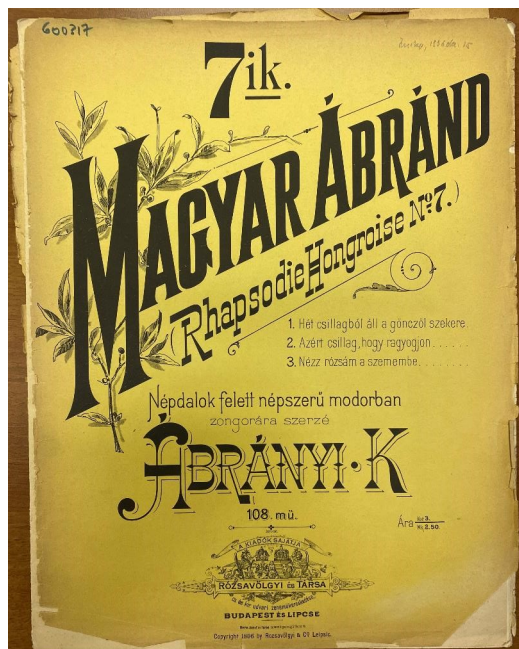
Ábrányi Kornél első publikált műve 1841-ből – tehát Székely első művei előtt, a műfaj kialakulásának környékéről – egy *Ábránd* című zongoradarab.⁶ Jóval később, Székely népszerűsége nyomán ő is komponált magyar ábrándokat, szám szerint tízet. Az egyik utolsó kiadott műve az op. 121-es 10ik *Magyar Ábránd* a századfordulón.⁷ A sors iróniája, hogy a Zenelap kritikusa 1898-ban hasonlóan számolt be Ábrányi művéről, mint azt ő maga tette harminc évvel korábban Székely ábrándjáról: „Ábrányi népdal ábrándjai oly annyira elvannak terjedve”, hogy tulajdonképpen írni sem kell róluk.⁸

A minőségen és eredetiségen túl a másik állandóan napirenden lévő pont a 19. századi szakmai zenei diskurzusban a magyar zene pozicionálása a nyugati műzenéhez képest – vagy inkább ellenében. Tudvalevő, hogy a században éles vita folyt a magyar nép származásáról. Ábrányi és kollégái Szénffy Gusztáv elméletét osztották: a magyar nép, így a magyar zene keleti eredetű, ennél fogva azt nem szabad keverni a nyugati zenével. Új műformákat, új zenei megoldásokat vártak a magyar népdalból kiindulva.

Gobbi Henrik *Grande Sonate*-ja alcímében hirdeti, hogy magyar stílusban komponálta a szerző. Radamanthos kritikájában rögtön a címválasztásba belekötött, és végül arra jutott, hogy a szerző a „magyaros zamatot és szellemet” érvényesítette a szonátaforma feláldozásával – azaz voltaképpen nem is szonátát komponált Gobbi.⁹ Ábrányi további javaslatai:

[a szerző] helyesen teszi, ha a sonatacim kedvéért beékelte kosmopolitikus részeket elhagyva a megmaradt magyar szellemű részletekből egy nagyobb keretű de önálló műdarabot irt volna. Nyilván valami nagyszerűt, még nem létezőt akart felmutatni, de jövőre be kell látnia, hogy az ilyen irányú erőltetés nem fér össze a magyar zene szellemével.

Úgy tűnik két évtizeddel később már nem volt elválaszthatatlan a nyugati „szonáta” és a keleti „magyar szellem”. 1893-ban a millenniumi ünnepekre számtalan kulturális pályázatot írtak ki, a Pesti Könyv- és Hangjegynyomda zenei pályázatára kiállítási ünnepi nyitányt, kiállítási dalt és „Millenniumi szonátát” vártak.¹⁰ A kiírás szerint a szonátának legalább három tételesnek kellett lennie, és előnyben részesült a magyar stílusban megírt mű, amely „visszatükrözi a magyar zene fejlődését a legrégebb időkől egészen a legújabb

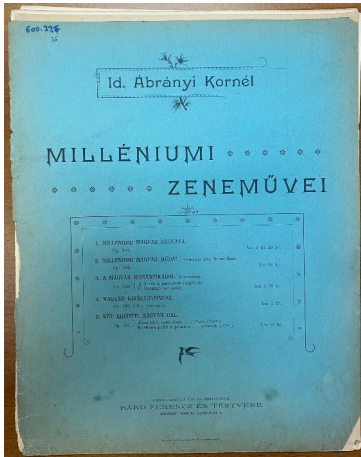
6 „Ábrányi Kornél, id. (ered. Eördögh K.)” in Boronkay Antal (Szerk.): *Brockhaus Riemann Zenei Lexikon 1.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1983), 11–12.

7 N. n. „Kritikai szemle”, *Zenelap* 12/3 (1898. január 25.), 6.

8 I. m.

9 Radamanthos: „Kompozitori szemle”, *Zenészeti Lapok* 8/14 (1868. január 5.), 216–218.

10 N. n.: „Pályázati hirdetmény”, *Ország-Világ* 14/20 (1893. május 14.), 323.

korig”.¹¹ A pályázat nem lehetett valami sikeres, 1894 végén Ábrányi a *Magyar Szalon* hasábjain írta, hogy csupán egyetlen pályamű érkezett, ezért meg kellett hosszabbítani a leadási határidőket.¹² Végül csak a szonáta-pályázatra adtak ki díjat (első díjat Szendy Árpád, másodikat Major J. Gyula műve nyerte).¹³ Ám Ábrányi Kornél is komponált, a pályázattól függetlenül egy csokor ünnepi művet, az egyik közöttük az op. 103-as *Millenniumi magyar szonáta*, amely már a második magyar szonátája volt, és nem is az utolsó.¹⁴ A d-moll nyitótétel szonátaformában áll: a lassú bevezetés után a főtémát F-dúr *cantabile* melléktéma követi, exozicció ismétlés, rövid kidolgozás, végül a d-moll/D-dúr visszatérés zárja a tételt – lényegében a forma tan-

könyvinek mondható.

A *Pesti Napló* kritikusa a zeneszerző hosszas méltatása után a millenniumi szonátáról írta:

A magyar elemet nem a sujtás képviseli benne, nem az az üres külsőség, amely az idegen zene-elemeket magyaroknak akarja feltüntetni. Nem bukfeneczik benne az úgynevezett magyar skála, nem okvetetlenkedik benne a csárdás. Talán magam sem tudom, hogy mi adja neki a magyar jellegét, de ez a jellege megvan hamisítatlanul.¹⁵

A *Budapesti Hírlap* recenzense szerint a szonáta „útmutatás a tisztult magyar stíl megteremtésére”. Sőt mi több, az idős Ábrányi „átlátszó, szimmetrikus” stílusa klasszikusnak hat a „mesterséges, bonyodalmas szövésű” modern zenével szemben.

11 I. h.

12 id. Ábrányi Kornél: „Opera és zene”, *Magyar Szalon* 22. (1894. november), 643–644.

13 N. n.: „Uj zeneművek”, *Fővárosi Lapok* 33/301 (1896. november 1.), 7.

14 Az op. 84-es az első, és egy évvel később az op. 119-es a harmadik.

15 Viharos: „Millenniumi zeneművek”, *Pesti Napló* 46/357 (1895. december 29.), 6–7.

ABSZTRAKT

VIZINGER ZSOLT

Komponálás tetszetős modorban. id. Ábrányi Kornél zeneművei

„Zeneműve száznál több van; nagyobb részük tartalmilag is, formailag is becses” – írja Kereszty István *A Pallas Nagy Lexikon* 1893-ban megjelent első kötetének Ábrányi-szócikéjében. Ábrányi 1841-ben publikálta első zeneművét (*Magyar Ábránd*), két emberöltővel később, a századfordulón az utolsókat. Előadásomban bemutatom Ábrányi zeneszerzői életművét, akinek zenész és zeneszerzői életútjára olyan személyiségek hatottak, mint Lavotta János, Bihari János, Erkel Ferenc és Liszt Ferenc. Mestereinek listája is impozáns: Fryderyk Chopin, Friedrich Kalkbrenner és Mosonyi Mihály. Ez a javarészt zongoradara-bokból és kísérettel ellátott „népdalokból” álló életmű akkor lesz igazán érdekes és egyedülálló, amikor mellé tesszük Ábrányi, a kritikus – azaz a szigorú, de igazságos Radamanthos – írásait. Radamanthos még a legközelebbi barátok – pl. Székely Imre és Erkel Ferenc – műveit is stentori kritikával illette, de mit kezdett ezzel Ábrányi, a zeneszerző? Mit jelentett magyar zeneszerzőnek lenni egy olyan korban, amikor e fogalom annyi jelentésváltozáson ment át?

* * *

Composing in a Pleasing Manner. The Musical Output of Kornél Ábrányi Sr.

“His musical works amount to more than a hundred, most of them being valuable both in terms of content and form,” wrote István Kereszty in 1893, in his entry on Ábrányi published in vol. 1 of *A Pallas Nagy Lexikona* [Pallas’s Great Encyclopaedia]. Ábrányi released his first musical composition – *Magyar Ábránd* [Hungarian Fantasy] – in 1841, and he composed his last works two generations later, by the turn of the century. The list of his masters was equally impressive: Fryderyk Chopin, Friedrich Kalkbrenner, and Mihály Mosonyi. His musical output, consisting mostly of piano pieces and ‘folk songs’ enriched with accompaniment, becomes genuinely interesting and unique when confronted with the writings of Ábrányi the critic – i.e. the strict, but always fair Radamanthos. On the one hand, even the works of Imre Székely and Ferenc Erkel – the closest personal friends of Radamanthos – were met with stentorian criticism, but how did Ábrányi the composer deal with this, on the other? What did it mean to be a Hungarian composer in an age when the very meaning of the concept went through so many changes?